

VAN EGYPTOMANIE TOT EGYPTOLOGIE

Wanneer de Franse generaal Napoleon Bonaparte op het einde van de 19e eeuw (1798-1801) Egypte binnenvalt, heeft hij niet enkel soldaten bij, maar ook zo'n 160 wetenschappers. Deze geografen, plantkundigen, archeologen en artiesten trekken heel Egypte door en onderzoeken en repertoriëren de overblijfselen van de Oudegyptische cultuur. Het resultaat van hun observaties wordt vanaf 1809 gepubliceerd in 23 volumes: de *Description de l'Égypte*. Deze publicatie kent een gigantisch succes en hoewel er in geleerde kringen al vanaf de 16e eeuw een interesse voor het oude Egypte bestaat, ontstaat er nu een heuse fascinatie onder onderzoekers, maar ook bij amateurhistorici en exotismeliefhebbers. Het fenomeen wordt egyptomanie genoemd en is een trend die ook doorwerkt in de literatuur en kunst.

Ook België is in de ban van de egyptomanie, wat zich vooral toont in de architectuur. De olifantentempel in de zoo van Antwerpen (Charles Servais, 1856) is daar een mooi voorbeeld van.

Dertien jaar na de publicatie van de *Description*, in 1822, kraakt de Franse taalkundige Jean Francois Champollion de code van het hiërogliefenschrift. Hiermee neemt de interesse in Egypte een nieuwe wending: de egyptologie is geboren. Dit is de studie van het oude Egypte op basis van de teksten die ons zijn nagelaten en dus niet enkel van de materiële overblijfselen. Zowat overal in de wereld bestuderen egyptologen de oude teksten en musea stellen ijverig egyptologische verzamelingen samen om ze te kunnen onderzoeken. In Egypte zelf worden wetenschappelijke archeologische opgravingen opgestart waarin vooral Engeland en Frankrijk het voortouw nemen.

In het jonge België is het wachten op Jean Capart voor de ontwikkeling van de egyptologie omdat het historisch onderzoek zich vanaf de onafhankelijkheid in 1830 vooral concentreert op het 'nationale' verleden. Capart begint vanaf 1900 als jonge hulpconservator van de collectie Oosterse Oudheden van het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis (KMG) de verzameling Egypte te organiseren en uit te breiden. En in 1902 start aan de universiteit van Luik de eerste Belgische leerstoel egyptologie.

HET OUDE EGYPTE, BRON VAN INSPIRATIE

A - G.-L. GODECHARLE, Kubusbeeld in Egyptische stijl, avendersteen, 1803

Dit beeld werd gemaakt ter gelegenheid van het bezoek van Eerste Consul Napoleon Bonaparte in 1803 aan een Brussels privéhuis. Het werd als decoratie onderaan de trap geplaatst. De kunstenaar liet zich inspireren door Egyptische kubusbeelden die gevonden zijn in graven of tempels.

B - Kubusbeeld van Queref, generaal van koning Psammetichos I, leisteen, ca. -650

Vergelijk het Oudegyptische kubusbeeld met het moderne en merk op hoe de houding van het personage en de weergave van het silhouet Westers geïnterpreteerd zijn. De hiërogliefen op de sokkel hebben geen link met de voorgestelde figuur, maar zijn gekapt naar het voorbeeld van hiërogliefen op de Egyptische obeliskken die de Romeinen naar Rome brachten. Het hiërogliefenschrift was nog niet ontcijferd op het moment dat de kunstenaar het beeld maakte, dus hij kopieerde de tekens zonder ze te begrijpen.

Deze heel vrije weergave naar Egyptisch model toont de fantasierijke manier waarop de Egyptische beschaving begin 19e verbeeld werd. Denkbeelden die overigens vandaag nog terug te vinden zijn in films, strips en series. Egypte spreekt nog steeds tot de verbeelding!

EEN CRUISE OP DE NIJL

De piramide van Cheops, gefotografeerd vanuit Giza door Jean Capart, 1907, glasplaat – Sura project

Aan het einde van de 19e eeuw worden de eerste toeristische reizen in Egypte georganiseerd door touroperator Thomas Cook die er tevens het monopolie over had. Waar verre reizen voordien een privilege van de adel waren, ontwikkelt er zich gaandeweg een nieuw cliënteel van welgestelde burgers die zich zulke reizen kunnen veroorloven. Tijdens een Egyptereis is het gebruikelijk om oudheden mee te brengen, gekocht bij plaatselijke antiquairs die daarin lucratieve mogelijkheden zien. Rijke toeristen bouwen zo een privécollectie op die nadien vaak verkocht of aan musea geschonken wordt.

Neem nu Gustave Hagemans (1830-1908): als Belgisch volksvertegenwoordiger met een aanzienlijk familiefortuin maakt hij meerdere reizen naar Egypte en verzamelt een aanzienlijke hoeveelheid oudheden, waaronder meer dan 200 Egyptische objecten. In 1861 verkoopt hij een groot aantal objecten aan het KMKG, met als uitschieter de *Dame van Brussel*, nu één van de topstukken van het museum. Dit beeld is gemaakt in de periode van het Oude Rijk en er zijn slechts een twintigtal gelijkaardige beelden bewaard gebleven. De strakke frontale houding, de massieve vorm en het ontbreken van een hals zijn typisch voor de oudste vrijstaande stenen beelden. Het is een stevig beeld, maar met een zacht gezicht. Op de – nu gerestaureerde sokkel – stond waarschijnlijk haar naam. Het beeld is afkomstig uit een graf en had als doel de dode veilig in het dodenrijk te laten aankomen.

Andere objecten die Hagemans schonk blijken vals te zijn. De stuntelige hiërogliefen, die overigens geen betekenis hebben, tonen aan dat deze kleine stele een vervalsing is. Niet te verwonderen dat de productie van valse objecten gelijke tred houdt met de groei van de fascinatie voor het land en het aantal geïnteresseerde kopers van archeologische objecten?

Expert aan het woord

Luc Delvaux : egyptoloog en conservator van de afdeling Egypte in het Museum Kunst & Geschiedenis.

Hoe worden valse stukken ontmaskerd als 'vals'?

Dikwijls zijn er inscripties zichtbaar op voorwerpen uit Egypte. En meestal beheersen de vervalsers, zeker in de 19e eeuw, het hiërogliefenschrift niet. Een eerste criterium is dus steeds de inscriptie: is ze onleesbaar en bestaat ze uit stuntelig vormgegeven tekens, waarin ook de taallogica zoek is, zoals de leesrichting bijvoorbeeld?

Een tweede onderzoekscriterium betreft de typologie van de objecten. In het geval van deze stele zie je een zonnescijf met inscripties, terwijl dergelijk type elders helemaal niet voorkomt: er is altijd een afbeelding van een mens naast de tekst. Vertrouwdheid met en kennis van Egyptische objecten is dus waardoor je een vals van een echt kan onderscheiden. In de 19e eeuw stond de egyptologie nog maar in haar kinderschoenen en miste men de expertise en het vergelijkingsmateriaal dat we nu wel hebben. De kennis en ook de technologie helpen ondertussen ook om een vals stuk te ontmaskeren. Maar tot op vandaag kan ik twijfelen aan de echtheid van een object!

IN DE KLAS

- De leerlingen zoeken op internet of in hun eigen leefwereld naar gebouwen, voorwerpen, meubelen, films, reclame ..., waar de invloed van het oude Egypte zichtbaar is en hoe. Wat zou het belang en de bijdrage kunnen zijn van de verwijzing naar Egypte?
- De leerlingen analyseren een film, strip of serie die verwijst naar het oude Egypte of zich daar afspeelt. Vergelijk de inhoud met de reële kennis over het oude Egypte. Denk even na over het beoogde doel van de maker: is dit een historisch correcte reconstructie, een spel met anachronismen of een geloofwaardig/fantasierijk decor?

C - Beeld van een vrouw 'De Dame van Brussel', kalksteen, Egypte, ca. -2550

D - Vervalste stele, kalksteen, 19e eeuw